

شبیه خوانی پرخرج در حیاط شاهی

موضوع: تعزیه دولتی و درباری
ویژگی: خواندن اشعار ناصرالدین شاه توسط
تعزیه خوانان

دوران قاجار تعزیه خوانی در پایتخت رونق یافت و باشکوه‌ترین و پرهزینه‌ترین تعزیه‌های تهران در تکیه‌های دولتی همچون تکیه حیاط شاهی و بعدها در تکیه دولت انجام می‌شد. مردم تهران نیز از اجرای تعزیه در تکیه‌ها استقبال می‌کردند، اما شاهان قاجار نگاه متفاوتی به تعزیه داشتند. با روی کار آمدن قاجار به آغامحمدخان تکیه حیاط شاهی را سرسازمان داد. باین حال از دوران آغامحمدخان قاجار بیشتر مراسم مذهبی دولتی از جمله تعزیه خوانی در این تکیه انجام می‌شد. در دوران فتحعلی شاه تعزیه خوانی رسمیت و مشروعیت ویژه‌ای یافت، اما طبق اسناد و مدارک موجود، ناصرالدین شاه بیش از شاهان دیگر به تعزیه علاقه و دلچسپی داشت. عبدالله مستوفی در کتاب «شرح زندگانی من» در این باره می‌نویسد: «ناصرالدین شاه که از همه چیز وسیله تفریح می‌تراشید در این کار هم سعی فراوان به خرج داد و شبیه خوانی را وسیله اظهار تجمل و نمایش شکوه و جلال سلطنتش کرد و آن را به مقام صنعت رساند.»

ناصرالدین شاه علاوه بر تعزیه‌هایی که در تکیه دولت برگزار می‌کرد در مسافرت‌هایش نیز دستور می‌داد برایش تعزیه بخوانند. جایگاه برگزاری

نابغه تعزیه نویسی ایران

موضوع: میرزا، تعزیه گردان برجسته
ویژگی: ماجرای پرکناری میرزا پس از
اجرای یک تعزیه جنجالی

به سیدمصطفی کاشانی، معروف به میرزا لقب نابغه تعزیه نویسی ایران را داده بودند. او تعزیه گردان و تعزیه نویس برجسته‌ای بود که در دوران ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار دهها مجلس تعزیه برگزار کرد و تسلط بسیاری در سرودن شعر، نوحه و اشعار تعزیه داشت. برخی او را تعزیه گردان تکاپای تهران دانسته‌اند و برخی نیز نوشته‌اند که او تعزیه گردان تکیه دولت بوده و در دوران حکومت ناصرالدین شاه مسئولیت تعزیه گردانی تکیه دولت را بر عهده داشته است. تعزیه گردانی در خاندان میرزا موروثی بود؛ چرا که پس از او فرزندش، سید کاظم کاشانی، ملقب به میر غم، در دوران محمدعلی شاه به شبیه خوانی پرداخت.

علیرضا زمانی، تهران پژوه، درباره جایگاه این تعزیه گردان برجسته عهد قجر می‌گوید: «میرزا را در زمره تعزیه گردان‌ها و تعزیه نویس‌های خوش دوقی به شمار آورده‌اند که نسخه‌های تعزیه‌اش توسط دیگر تعزیه خوان‌ها استفاده شده است. نقل کرده‌اند که شمار زیادی از پیشخوانی‌های تعزیه‌های تهران و کاشان نیز از آن او بوده است.»

در میان تعزیه‌های بسیاری که توسط میرزا اجرا شده است، یک تعزیه جایگاه و شرایط متفاوتی دارد؛ همان تعزیه اعتراضی به نحوه حکومتداری شاه قاجار که رابطه او را با سلطان صاحبقران شکرآب کرد. زمانی در این باره می‌گوید: «نقل است که اجرای یک تعزیه، به نام ترکمن زوار، رابطه میرزا را با ناصرالدین شاه خراب کرد. ماجرا از این قرار بود که میرزا تعزیه‌ای برای حمله راهزنان به زائران امام رضا (ع) و غارت اموالشان نوشت. این تعزیه بدون هماهنگی‌های لازم در حضور ناصرالدین شاه اجرا شد و شاه قاجار هم آن نمایش را در حکم اعتراض میرزا به وضعیت حکومتداری و ناامنی راه‌های کشور قلمداد کرد. همین تعزیه باعث شد میرزا مورد غضب ناصرالدین شاه واقع شود و شاه قاجار او را از مقام تعزیه گردانی در تکیه دولت برکنار کرد، اما بعد از آن هم، تعزیه‌های میرزا بر طرفدار و استقبال از آن میان مردم رایج بود.»

۲۰۰ طاق شال روی آن بود و او این طاق‌ها را بر گردن مباشران می‌انداخت و مشتکی سکه نقره به آنها می‌داد و خرج و هزینه هنگفتی برای هر چه باشکوه‌تر برگزار کردن تعزیه می‌کرد.

در اوایل دوره ناصرالدین شاه تهران ۴۰ تا ۴۵ تکیه داشت، ولی در دوران سلطنت او ۷۰ تا ۸۰ تکیه ساخته شد که در اغلب آنها تعزیه برگزار می‌شد. در تعزیه‌هایی که به دستور شاه برگزار می‌شد هزینه این تعزیه خوانی‌ها را خزانه دربار می‌پرداخت.

دوره سلطنت محمدعلی شاه و پادشاهی احمدشاه آخرین دوران تعزیه خوانی با حمایت دولتی بود. بعد از سفر به فرنگ، احمدشاه دستور داد در تکیه دولت تعزیه خوانی نکنند. در اوایل حکومت پهلوی همچنان تعزیه در برخی تکیه‌ها و محله‌های عامه نشین تهران انجام می‌شد، ولی به دستور پهلوی اول، تعزیه خوانی در تکیه‌ها ممنوع اعلام شد.

تعزیه در زمان مظفرالدین شاه تغییر کرد. او به دلیل روحیه‌ای که داشت به روضه خوانی بیشتر علاقه‌مند بود. در زمان او، بنای تکیه دولت وضعیت مناسبی نداشت؛ در نتیجه به دستور او تعزیه در محل صندوق خانه که مقابل عمارت گلستان بود یا حیاط دربار و گاهی نیز در تکیه نیاوران برپا می‌شد. داوود فتحعلی بیگی، بازیگر، نویسنده و پژوهشگر هنرهای نمایشی، در این باره می‌گوید: «توجه دربار قاجار به تعزیه چه به نیت قلبی و ارادت به اهل بیت (ع) بوده باشد یا به نیت سیاسی و حکومتی، باعث رشد تعزیه شد؛ به خصوص خود ناصرالدین شاه که طبع شعر هم داشت، اشعارش در تعزیه‌ها خوانده می‌شد.»

اهمیت تعزیه برای ناصرالدین شاه آن قدر بود که برای مثال، در روز هفتم محرم، ۳ ساعت قبل از شروع تعزیه، میزی بزرگ مقابل شاه می‌گذاشتند که بالغ بر

تعزیه‌های باشکوه

موضوع: عزاداری دسته‌های شاهی و
فراش‌باشی
ویژگی: تفاوت تعزیه‌های مردمی و دولتی

تکیه‌های دولت و نایب‌السلطنه در دوران قاجار از مکان‌های مهم در برگزاری تعزیه بود؛ به نحوی که درباریان برای برگزاری مراسم تعزیه با یکدیگر رقابت می‌کردند. اسماعیل مجللی، پژوهشگر و نویسنده حوزه تعزیه با بیان این مطلب به برپایی تعزیه دسته شاهی در تهران قدیم گریزی می‌زند و می‌گوید: «عامه مردم طهران تعزیه را در محله‌های خود اجرا می‌کردند، اما سطح کیفی برنامه‌های آنها نسبت به برنامه‌های دولتی به مراتب پایین‌تر بود. مراسمی که زیر نظر دولت اداره می‌شد و به تعزیه‌های شاهی معروف بود، کیفیت بهتری در اجرای نمایش و متن

قصه داشت.» اما ترتیب اجرای تعزیه درباریان چگونه بود؟ مجللی به نقل از خاطرات عبدالله مستوفی، نویسنده و دولتمرد اواخر دوره قاجار، از برپایی مراسم تعزیه در دسته‌شاهی و دسته‌فراش‌ها یاد می‌کند: «دسته شاهی دربار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه، ۱۰ روز تمام عصرها در تکیه دولت روضه خوانی و شب‌ها تعزیه خوانی داشت. عده زیادی از روضه‌خوان‌های شهر در آنجا منبر می‌رفته‌اند. بعد از خاتمه روضه خوانی، دسته‌های سینه‌زنی با علم و بیرق عزاداری می‌شدند و روبه‌روی جایگاه شاه توقیفی می‌کردند، سینه می‌زدند و از در خارج می‌شدند. آخر همه دسته‌ها، دسته فراش‌های شاهی که حدود هزار نفر می‌شدند، با لباس‌های مشکی وارد شده و سینه‌زنی و نوحه خوانی می‌کردند و بعد از آن هم تعزیه خوان‌ها و شبیه‌خوان‌ها وارد می‌شدند.»

